

GELENEKSEL GAZİANTEP ÇARŞISININ MEKÂNSAL KALİTE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kadriye TOPÇU¹, S. Güven BİLSEL²

¹ Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Konya, Türkiye.

² KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Konya, Türkiye.

ÖZET

Mekânsal karakteri, kalitesi ve deneyimini tarihi bir perspektiften yansıtan, şehrin odak noktasını oluşturan geleneksel çarşıların sunduğu mekânsal kimliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması toplumsal, kolektif belleği, kimliği korumak adına oldukça önemlidir. Günümüzde geline nokta, bu tür çarşıların eski önem ve işlevini tam olarak yansıtamadığı bir gerçektir. Bu çalışma, güçlü bir çarşı gelişim süreci geçirmiş, kendine özgü mekânsal karakteristik ve kimliği bünyesinde barındıran Geleneksel Gaziantep Çarşısı'nın mekânsal niteliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kullanıcı memnuniyetini temel alan bir yaklaşımla öneriler getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaca yönelik olarak toplam 255 kişi ile anket görüşmesi gerçekleştirilmiş ve sonuçları istatistiksel olarak tek örneklem T test analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda erişilen noktada, geleneksel Gaziantep Çarşısı'nın niteliğinin ve kullanımının artırılmasına yönelik olarak birtakım anahtar ölçütler ortaya konulmuştur. Sosyal aktivite imkânlarının varlığı, herkes için çevre, güvenlik, yeterli otopark alanları, açık-yeşil alanlarının varlığı, farklı mevsimlerde kullanabilme, görsel erişilebilirliğinin sağlanması, kamusal sanatın kullanılması, doğa ile ilişki, mekânın tarihsel-kültürel değeri, kimliği, kişiliği, anlamı gibi sıralanabilecek bu ölçütler, mekânın başarısı ve gelişim öyküsünün sürdürülebilirliği açısından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler : Geleneksel Çarşılar, Yaşanabilirlik, Kentsel Mekân Kalitesi, Geleneksel Gaziantep Çarşısı

AN EVALUATION OF TRADITIONAL GAZİANTEP SHOPPING DISTRICT IN TERMS OF SPATIAL QUALITY

ABSTRACT

Providing the sustainability of traditional shopping districts which form the focal point of the city, offer a spatial identity, reflect their spatial character, quality and experience from the historical perspective is rather important for preserving the collective memory and identity. Today, it is a fact that these districts generally can not reflect their former importance and functions. This study aims to provide suggestions for the sustainability of authentic spatial quality of traditional Gaziantep shopping district, which went through a strong historical development process, has original spatial characteristics and identity, with an approach based on users' satisfactions. According to this aim, a total of 255 questionnaires were applied to the randomly selected users of the sample area and the derived results were analyzed statistically by T test analysis. In conclusion, some key indicators were put forward to increase the usage and quality level of traditional Gaziantep shopping district. These indicators can be listed as; having social activities, environment for all users, safety-security, having enough parking lots, open and green spaces, using the area at every season, providing visual accessibility, using public art, providing relation with the nature, historical and cultural value, identity, character and meaning of the space. These indicators have great importance to sustain the success and the development story of the traditional Gaziantep shopping district, and also for the other traditional markets.

Key Words : Traditional Shopping Districts, Livability, Urban Space Quality, Traditional Gaziantep Shopping District

1. GİRİŞ; GELENEKSEL ÇARŞILAR

Yerleşik ticaretin yapıldığı merkezleri ifade eden, üstü örtülü veya açık, genellikle hizmet ve ürünlere göre ayrılmış sokak veya sokak dizilerini içeren alışveriş amacı ile kurulmuş olan çarşılar (Özdeş, 1998; Moradi ve Nassabi, 2007; Muşmal, 2008), ilk olarak şehir kapılarına kurulan pazarlarla başlamıştır. Genelde kentin iç surları dışında, kale kapısına yakın biçimde konumlanmış, güvenli ve alışveriş kolaylığı açısından da düz bir alanda kurulan bu alanlar, kentin tarihsel-yerleşik konut dokusunun çekirdeğini oluşturmuşlardır (İrklı, Aksulu ve Bilsel, 1996; Cerasi, 1999). Ulu Camii (Cuma Camii) ile bütünleşen özgün pazar alanları yukarı pazar, aşağı pazar, at pazarı, ot pazarı, saman pazarı gibi geleneksel kullanımları ile anılan pazar mekânlarıdır (İrklı, Aksulu ve Bilsel, 1996).

Osmanlı şehirlerinin şehirselleşmesinde oldukça önemli, saygın ve etkili bir kamusal alan olan geleneksel çarşılar, ticari etkinliklerin büyük bir bölümünün yapıldığı alanlar olup, birçok önemli ve prestijli yapıyı bünyelerinde veya yakın çevrelerinde barındırmışlardır. Pazar alanlarını izleyen süreçte, özgün ve kıymetli malların saklanıp, pazarlandığı bedestenler, toptan ve perakende ticaret ve konaklama işlevlerini bir arada ya da ayrı ayrı barındıran han yapıları; geleneksel çarşıların bünyelerinde barındırdığı, çarşıya esas kimliğini veren, alışveriş yapısı olarak tasarlanan ve yapılandırılan, kendiliğinden oluşan geleneksel çarşı olgusuyla organik bir eklemlenme ile bütünleşen ve gerçekte bu bütünü parçaları olan katkı yapıları niteliğindedir de denilebilir (İrklı, Aksulu ve Bilsel, 1996; Topçu, 2011).

Çarşının temel ögesi durumundaki bedestenler, merkez konumda Ulu Cami ile birlikte yer alan, özgün ve kıymetli mal çeşitlerinin alınıp satıldığı, zengin esnaf kesiminin faaliyet gösterdiği, sosyal yaşamın oluşmasına yardımcı bir mekânsal karakteri de bünyesinde barındıran kubbeli, kapalı, büyük bir ana yapıdır. Genellikle bedesten etrafında şehrin önemine, ticaret ve sanayi açısından hareketliliğine göre şekillenen ve sayıları değişen hanlar, kapan hanları (*toptan ticaret hali*) da geleneksel çarşının bütününe etki eden önemli mekânsal oluşumlardır.

Bu tür çarşılar, bedesten etrafında şekillenmiş, cami, medrese gibi dini fonksiyonlarla bütünleşmiş, kültürel, sosyal, ticari, eğitim ve sağlık alanı olarak şehrin tek kamusal yaşama alanı olduğundan şehrin odak noktasını oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, şehir ve çevrede yaşayan halk bu merkezde bir araya gelmiş, alışveriş ihtiyacını buradan karşılamıştır. Hamamlar, bozahane, meyhane, kahvehane gibi yapılar da çarşı içerisinde toplanma mekânları olarak yer almaktadırlar.

Osmanlı geleneksel çarşısı, mimari ve mekânsal doğasına uygun şekilde, iklim, kültür ve şehrin ekonomik gücüne bağlı olarak, Avrupa'nın eski kamusal mekânlarından farklı olarak yapılanmış kapalı oluşumlardır. Genellikle Ulu Camii-bedesten merkezli başlayan ve şehrin konumuna, önemine göre şekillenen geleneksel çarşılar, bedestenler ve hanlar dışında 'Uzun Çarşı', ayrı iş kolundaki esnaf örgütlerinin faaliyet gösterdiği yan sokaklardan oluşan esnaf çarşıları, arastalar (*terziler arastası, hattatlar arastası vb.*) gibi bir takım ögelere de sahiptir. Bedesteni bir başka ticaret alanına veya şehrin çıkış noktasına bağlayan, gereken tüm hizmet ve ürünlerin topluca bulunduğu uzun ana cadde olan 'Uzun Çarşı', aynı zamanda geleneksel çarşıların da belkemiğini oluşturur.

Çıkmaz sokakların genelde rastlanmadığı geleneksel çarşılar; düzenli, sade ve az süslemeli, saçaklı, doğanın hâkim olduğu, genellikle organik doku özelliklerinde eklemlenmiş tek katlı, küçük yapı adaları içinde çok küçük mülkiyet bölünmelerinin olduğu, ahşap dükkânlardan oluşan bir mimari yapılanmanın görüldüğü alanlardır. Uzun bir

sokağın ya da uzun olmayan birkaç sokağın üstünün örtülmesinden meydana gelen, açılışı, kapanışı ve korunması bekçiler tarafından yapılan, çarşı esnafının uyacağı kurallar, temizlik ve bakım kuralları düzenlenmiş örtülü-kapalı çarşılar da geleneksel çarşıya katkı yapan oldukça önemli mekânsal oluşumlardır. Bu tür çarşılarda esnaf loncaları ile örgütlenme biçimleri görülmektedir (Cezar, 1983; İrklı, Aksulu ve Bilsel, 1996; Say Özer, 1996; Korur, 1997; Bildik, 1998; Cerasi, 1999; Uysal, 2010; Ergenç, 2010).

Yukarıda ana hatları ile sıralanan geleneksel çarşıların biçimsel özellikleri, hangi coğrafyada olursa olsun her Osmanlı geleneksel şehir çarşısında birbirine benzer çarşı biçimlenişleri şeklinde kendisini göstermektedir.

Bu tür çarşıların önemi şehrin ticaret rotası üzerinde bulunup bulunmadığıyla bağlantılı olarak da değişebilmektedir. Bazı şehirlerin ticaret rotaları üzerinde kurulmaları çarşılarının da önemini arttırmaktadır. Her şehrin çarşı hayatı ve kültürü kendine has olmakla birlikte ülkemizde oldukça önemli sayılabilecek geleneksel çarşılar bulunmaktadır. İstanbul'daki geleneksel çarşılar başta olmak üzere, Edirne çarşıları, Eskişehir Hamamyolu ve Taşbaşı geleneksel çarşıları, Adana, Kayseri, Kütahya çarşıları, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı hâkimiyetine giren Doğu ve Güneydoğu Anadolu kentlerindeki Osmanlı geleneğine uygun şekilde gelişen Erzurum, Van, Malatya, Adıyaman, Mardin, Şanlıurfa, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis vb. kentlerin bünyelerinde çeşitli adlarla anılan birçok çarşı buna örnek olarak verilebilir.

İnsan ilişkilerinin yoğun olduğu geleneksel çarşıların kendini kabul ettirmiş fiziksel sistemi, insancıl boyutu ve sosyal uyum ve ilişkileri bütünleyici nitelikleriyle toplum yaşamındaki kaynaştırıcı yöndeki olumlu katkısı ve değeri tartışılmaz bir gerçektir (Çetin ve ark., 2004). Sıralanan nitelikleri ile bu tür çarşılar, içinde bulunduğu şehrin kimliğini, kişiliğini ve toplumsal belleğini yansıtan, şehrin nüvesini oluşturan, geçmişi korumak, yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak adına bizlere bırakılan önemli mekânsal miraslardır. Fakat böylesine uzun ve önemli tarihsel birikimi bünyesinde barındıran geleneksel çarşıların bazıları hatta birçoğu ne yazık ki günümüzde giderek işlevselliğini kısmen ya da bütünüyle yitirmeye, köhneleşmeye başlamıştır. Bu nedenle, bu tür çarşıların sağlıklılaştırılarak, günümüz gereksinimlerine uygun biçimde yenilenmeleri, yeniden işlevlendirilerek anlamlandırılmaları büyük önem arz etmektedir.

Bazı örneklerde sağlıklılaştırma, yeniden canlandırma, gündelik yaşama daha aktif katılım için bu tür alanlara yönelik çeşitli projeler üretilmekte ve uygulanmaktadır. Bu tür çabalar olumlu olarak değerlendirilebilir. Fakat buradaki önemli nokta; bu tür projelerin geleneksel çarşıları miras endüstrisi şeklinde algılayıp, alanı salt turist çekme odaklı düşünüp düşünmediği veya salt eksik giderme, kötü eklentilerden arındırma anlamında bir yenilemenin olup olmadığıyla ilgilidir.

Bu noktada, İrklı, Aksulu ve Bilsel'in belirttiği gibi (1996); kapsamlı ve dengeli bir düzenleme için, 'kentsel mekânların yeniden tanım ve anlam kazanmaları'nı da içeren *sürdürülebilir kentsel yenileşme* önem kazanmaktadır. Burada kastedilen, eskimiş kentsel yerleşik alanların fiziksel ve işlevsel anlamda yeniden değerli konuma getirilmeleri yanı sıra, kent insanının kent mekânlarıyla birlikte ele alınması, kentsel yaşamın yeniden canlandırılması yoluyla kent kültürüne olumlu katkıda bulunulmasıdır (İrklı, Aksulu ve Bilsel, 1996). Bu çerçevede, kentin esas aktörleri olan kent insanının yaşadığı, kullandığı çevreyle ilgili düşünceleri, duyguları, yaşadığı kentsel çevrenin iyileştirilmesine bilinçli olarak katılımının sağlanması sürdürülebilir kentsel yenileşme ve başarılı, yaşanabilir mekânlar üretmek açısından oldukça büyük önem arz etmektedir (Bilsel, Bilsel ve Aksulu,

1996). Bu nedenle bu çalışmada kullanıcı memnuniyetini, kentli kullanıcının subjektif değerlendirmelerini temel alan bir araştırma söz konusu olmuştur.

Çalışmanın konusunu oluşturan geleneksel Gaziantep çarşısı; önemli ticaret rotalarına yakın olmasıyla güçlü bir çarşı gelişim süreci geçirmiş olduğundan ve kendine özgü mekânsal karakteristik ve kimliği bünyesinde barındırdığından geleneksel Türk çarşıları içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, yukarıda bahsedilen geleneksel çarşıların değer ve öneminden hareketle, geleneksel Gaziantep çarşısının özgün mekânsal karakteristikleri ve kimliğinin korunması ve sürdürülebilir kentsel yenileşmesi adına mekân kalitesi konusunda kullanıcılarca var olan eksiklikleri, aksaklıkları belirlemeyi ve çarşının daha yaşanabilir olabilmesi için öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaca yönelik olarak çalışma kapsamında toplam 255 kişi ile gerçekleştirilen anket görüşmeleri ile kullanıcı bakış açısı temel alınmakta ve memnuniyetleri ölçülmektedir. Anket uygulamasından elde edilen veriler istatistiksel olarak tek örneklem T test analiz tekniği ile çözümlenmiş ve sonuçları değerlendirilerek alanın mekân kalitesini yükseltmeye ve sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik öneriler geliştirilmiştir.

2. YAŞANABİLİR, BAŞARILI GELENEKSEL ÇARŞILAR ÜZERİNE

'Yaşanılabilirlik' (livability) kesin ve evrensel tanımı olmayan çoklu bir kavram olup, dünyanın bir yerinde yaşanılabilir olarak nitelenebilen bir yaşam çevresi, bir başka yerde bu şekilde algılanmayabilir. Dolayısıyla, kentsel yaşanılabilirliğin anlamı yere, zamana, değerlendirmenin amacına ve değerlendirmeyi yapanın değer sistemlerine göre değişmektedir (Oktay, 2007). Modern hayatın gelişimi ve toplumların çağdaşlaşmasıyla birlikte gündeme gelen ve gelişen 'kentsel yaşanılabilirlik' ve 'kentsel yaşam kalitesi' kavramları (Pacione, 2003); son dönemde birçok araştırma için önemli bir araştırma alanı olmuş, yerel ve ulusal gündemlerde ve Avrupa Birliği ajandalarında önemli bir yer edinmiştir. Farklı ilgi alanları tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, farklı yönleri ön plana çıkarılarak ele alınıp tanımlandığından (Marans, 2007), bu kavramların farklı birçok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımların ortak tarafı; yaşam kalitesinin bireyin hayatına ilişkin objektif değişkenlere ve bireyin kendi algılaması doğrultusunda şekillenen subjektif değişkenlere bağlı olarak gelişen, çok boyutlu bir kavram olmasıdır. Yapılan yaşam kalitesi araştırmaları, genel olarak objektif ve subjektif değişkenlerin, toplum refahı üzerindeki bütünleşik etkisini öne çıkarmaktadır. Yani, yaşam kalitesinin ölçülmesinde hem objektif hem de subjektif göstergelerin gerekli olduğu konusunda yazılı kaynaklarda genel bir görüş birliği bulunmaktadır (Erkut,1995; Dissart ve Deler, 2000). Dolayısıyla, yaşam kalitesi deneyiminde bireylerin algılama, değerlendirme ve memnuniyetlerinin ölçülmesi oldukça önemlidir.

Yaşanılabilirlik ve yaşam kalitesinin kentsel çevredeki değerlendirmesinde ise 'mekân kalitesi' kavramı ön plana çıkmaktadır. Mekân kalitesi kavramı da aynı şekilde, farklı ortam ve koşullarda farklı anlamlar yüklenen oldukça karmaşık bir kavram olup, ilgili yazında pek çok tanımı bulunmaktadır. Genel olarak 'mekân kalitesi'; mekânın sosyal, fiziksel, sembolik özelliklerinden tatmin olma ve bu özelliklerin kullanıcıda mutluluk uyandırması şeklinde tanımlanabilir. Kentsel çevrede 'kalite' konusunun çözülmesi gerekli başlıca sorunlar arasında yer aldığı konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır. Fakat bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda '*kalite artırımına*' ilişkin tek bir yaklaşım olduğu söylenemez. Çalışma kapsamında yapılan literatür araştırmaları sonucunda, konuya çok farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamındaki sübjektif değerlendirme ölçütleri belirlenirken daha çok İrklı ve ark. (1996) ve Bilsel ve ark. (1999)'nın kapsamlı araştırmalar sonucunda mantık sıralamasına olabildiğince uygun olarak verdikleri kentsel mekân kalitesi ve tasarımına çerçeve oluşturan kuramsal yaklaşımları ve Carmona ve ark. (2010)'nın kentsel mekâna yaklaşım boyutları (görsel, morfolojik, sosyal, algısal) temel alınmıştır.

Bu noktadan hareketle kentsel mekânın başarısı, kalitesi ve tasarımı konusu ile ilgili yazılı kaynakların taranması sonucunda konuya dört farklı yaklaşımın olduğu görölmektedir (Topçu & Bilsel, 2010; Topçu, 2011);

1. *Tarihsel ve kültürel değerleri ön plana çıkaran mekân-yer ilişkisine dayalı toplumbilim yaklaşımları* (Krier, 1979; Harvey, 1981; Schulz, 1984; Trancik, 1986; Harvey, 1989; Albrechts, 1991; Lefebvre, 1996; Soja, 1996; Boyer, 1996; Madanipour, 1996; Montgomery, 1998; Bilsel ve ark., 1999; Ersoy, 2002; Moughtin, 2003; Mazumdar, 2007)
2. *Mekâna bağlı insan gereksinimleri yaklaşımı* (Maslow, 1943; Sanford & Wrihstman, 1970; Cooper, 1975; Sirgy, 1986; Lawrence, 1987; Paumier ve ark., 1988; Lang, 1994)
3. *Seri görünüm, Gestalt ilkeleri ve tasarımı yönlendiren mekânın algılanmasına yönelik bilişsel, psikolojik ve görsel-estetik yaklaşımlar* (Sitte, 1889; Lynch, 1960; Cullen, 1961; Denel, 1970; Venturi, 1972; Rapoport, 1977; Lynch, 1981; Trancik, 1986; Lynch, 1990; Tibbalds, 1992; Bosselman, 1998; Nasar, 1998)
4. *Kentsel etkinliklere ve biçimlenmelere dayalı kalite yaklaşımları* (Jacobs, 1961; Gehl, 1987; Montgomery, 1998).

Çalışma kapsamında yapılan sübjektif çıkarsamalar için yapılan anket görüşmelerinde kullanılan somut '*kalite değerlendirme göstergeleri*' de yukarıda sınıflandırması yapılan bu yaklaşımlar çerçevesinde belirlenmiştir (Tablo 1). Belirlenen bu yaklaşımlar ve göstergeler tarihsel kent merkezi ve geleneksel çarşı dokusunun yeniden canlandırılarak kazanımı ve günümüz yaşam koşullarına uyumlu duruma getirilmesi noktasında önemlidir.

Yaşanabilir, başarılı çarşıların sağıklaştırılarak, canlandırılarak yeniden üretimi noktasında öncelikle bir durum değerlendirmesinin yapılması, bunun için de mevcut sorunların ve olanakların tespit edilmesi gerekmektedir. Buna göre; Türk kent çarşılarında genellenebilecek belirlemelerle eski kent merkezleri ve geleneksel çarşı dokusu için sık karşılaşılan birtakım ortak sorun ve olanak mevcuttur. Geleneksel Türk kent çarşılarında karşılaşılan genel sorunlar řu şekilde sıralanabilir; (1) fiziksel açıdan kötü durumda olma (eskime, köhneme, yanma, yıkılma yoluyla değerlerin yitilmesi), özgün görsel değerlerin yitilmesi, (2) ölçek bozulmaları, uyumsuz, aykırı eklentiler, (3) kullanılmayan, tanımsız kayıp mekânlar, (4) İşlevsel değişmişlik ve kötü kullanım, geleneksel kullanımların terk edilmesi, (5) mülkiyet deseninin karmaşıklığı, çok parçacı olması, (6) günümüz işlevlere uyumsuz yapıların varlığı, (7) spekülâtif baskılar (ekonomik getirisi yüksek, daha yoğun kullanımlara olan istek), alanda veya yakın çevrede başlayan yıkıp-yenileme, yükselip, yoğunlaşma girişimleri, (8) erişim zorluğu, yetersiz hizmetler (İrklı, Aksulu ve Bilsel, 1996).

Sıralanan sorunların yanı sıra (1) yerleşik değerleriyle kültürel çevrenin her şeye rağmen varlığını halen sürdürüyor oluşu, (2) değişmeden korunan isimlerle anılabilme, (3) kent merkezine yakınlık veya bütünleşik olma, (4) insan ölçeğinde mekânlar, geleneksel doku özelliklerinin sürdürülmesi, (5) kültür varlıklarının tek tek korunmuşluk düzeyinin iyi olması gibi geleneksel çarşıların sunduğu bir takım olanaklar da mevcuttur (İrklı, Aksulu ve Bilsel, 1996).

Belirlenen sorunların giderilmesi ve olanaklardan en üst düzeyde yararlanılması, geleneksel çarşıların daha yaşanabilir, daha başarılı mekânlar olmasını sağlayacaktır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, Geleneksel Gaziantep Çarşısı'nı kullanıcı bakış açısıyla subjektif açıdan değerlendiren bir çalışmadır. Yapılan değerlendirmeler, yerinde yapılan gözlemlere, fotoğraflara, literatür araştırmasına, kullanıcı bakış açısını temel alan, rastgele örnekleme tekniği kullanılarak toplam 255 kişi ile yapılan anket görüşmesi sonuçlarına dayanmaktadır.

Anket görüşmeleri, alanın mevcut başarısını kullanıcı gözüyle ölçmeye yönelik olarak hazırlanmış açık ve kapalı uçlu olmak üzere toplam 65 sorudan oluşmaktadır. Hazırlanan soruların her biri Tablo 1'de yer alan alt-kalite göstergelerini ölçmeye yöneliktir. Kullanıcıların her bir soruya katılım seviyelerini ölçmek için Likert ölçeği temel alınmıştır. Buna göre kullanıcıların sorulara katılım seviyeleri; kesinlikle katılıyorum-5, katılıyorum-4, kararsızım-3, katılmıyorum-2 ve kesinlikle katılmıyorum-1 olacak şekilde puanlanmıştır. Aşağıda tablolarda verilen ortalama değerler kullanıcıların sorulara katılım seviyelerinin ortalamasını vermektedir (Tablo 3, 4, 5, 6). Çalışma kapsamında, mekân kalitesi göstergeleri arasındaki yeterlilik düzeyleri önem sıralamasını ortaya çıkarmak için tek örneklem T test analizi kullanılmış, böylelikle ortalama değerlerin karşılaştırılması mümkün olmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Geleneksel Gaziantep Çarşısı

7500 yıllık tarihi ile bir tarih ve kültür kenti olan Gaziantep, Anadolu kentleri içinde ayrı bir öneme sahiptir. Mezopotamya ile Akdeniz'i birbirine bağlayan stratejik bir noktada yer alması ile kavimlerin uğrak yeri ve tarih öncesi çağlardan beri yerleşme alanı olması bunun en önemli nedenlerinden biridir denilebilir. Tarihsel gelişim sürecinde, farklı toplumların yaşam alanı olmasıyla bünyesinde farklı kültür katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşmuş kendine özgü kimliğini hep barındırmıştır (*Hititler, Persler, Kommagene Krallığı, Roma dönemi, Bizanslılar, Beylikler ve Osmanlı dönemi*). Dünya arkeolojisi ve tarihine ışık tutacak bilgi ve taşınmaz kültür varlıkları bakımından oldukça zengin olan kent, birçok medeniyetin kültürel eserlerini bir arada barındıran önemli bir tarihsel odaktır (Anonim C, 2008).

Tarihsel süreçte, belirtilen stratejik konumu sebebiyle, kent birçok kez istilaya maruz kalmış, yakılıp, yıkılmıştır (Alpargu, 1999; Anonim C., 2008). Gerek Maraş'a gerekse de Halep'e bağlı bir sancak durumundayken, ticari potansiyel olarak çok büyük bir merkez olan Halep'in yanında ikincil bir merkez durumunda kalmıştır. Ancak iki şehir arasındaki mesafenin çok uzak olmaması ve ticaret kervanlarının kente sürekli uğramaları, Antep'in uluslararası ticarete bağlanmasını kolaylaştıran etmenler olmuştur (Çelik, 1999). 15. yüzyılda pek çok çarşısı bulunan, büyük bir kültür ve ticaret şehri olan Gaziantep (Gaudfroy-Demombynes, 1923; akt. Alpargu, 1999), bu nedenle "*Küçük Buhara*" adını almıştır (Göyünç, 1999). Fakat 1418 yılında Antep'in çarşısı ve pazarları bir gerilim ve saldırı neticesinde yok olmuştur. 1516 yılında tüm bölge Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış, çok sayıda cami, medrese, han ve hamam yapılmıştır. 16. yüzyılda bedestenlere ek olarak diğer komşu kentlerine kıyasla Gaziantep kentinde oldukça çok han yaptırılmıştır. Osmanlı döneminden Cumhuriyete kadar 31 hanın yapıldığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.

Tablo 1. Kullanıcı bakış açısını temel alan sübjektif değerlendirmeler için çalışma kapsamında kullanılan mekan kalitesi göstergeleri

Temel Kalite Yaklaşımları	Mekan Kalitesi Gösterge Grupları	Alt göstergeler
1.Tarihsel ve kültürel değerleri ön plana çıkaran mekân-yer ilişkisine dayalı toplumbilim yaklaşımları	Kültürel ve mekânsal tatmin	- Tarihi ve kültürel değer - Mekânın kimliği, karakteri ve 'özgün yer' duygusu, yerel karaktere uygunluk - Mekânın anlamı - Mekâna olan bağlılık ve aidiyet hissi, mekânla özdeşleşme - Mekânın alışkanlık haline gelmesi - Mekânın imgesi - Mekânın mutluluk ve özgürlük hissi vermesi
2.Mekâna bağlı insan gereksinimleri yaklaşımı	İşlevsel yeterlilik	- Mekâna erişim imkânı (toplu taşıma, özel araç, bisiklet veya yürüyerek) - Kentsel mobilya varlığı, kullanımı, uyumu ve kalitesi - İstenilen kolay erişim (mal veya mekân) - İklimsel şartlara karşı önlemlerin alınması (güneş, yağmur, rüzgâr), iklimsel konfor - Mekânın konforu, sağlıklı, temiz ve bakımlı bir çevre sunması, bakım-onarım düzeyi - Çeşitli mal ve hizmetleri bir arada bulabilme imkânı - Açık-yeşil alan, dinlenme ve eğlence mekânlarının varlığı, kullanımları ve kalitesi - Aktivitelerin ve dükkânların açılış-kapanış saatleri - Otopark imkânı - Mekânı farklı zaman dilimlerinde kullanabilme imkânı - Gürültü düzeyi
3.Seri görünüm, Gestalt ilkeleri ve tasarımı yönlendiren mekânın algılanmasına yönelik bilişsel, psikolojik ve görsel-estetik yaklaşımlar	Görsel-estetik kalite	- İnsan ölçeği - Mimari çeşitlilik, görsel uyum - Doğa ile ilişki - Görsel çekicilik ve görsel doyum - Kolay yol bulma, mekânın algılanabilirliği ve okunabilirliği - Görsel erişim - Yürüyüş için hoş bir atmosfer sunması - Sanatsal objelerin varlığı, kamusal sanatın kullanılması
4.Kentsel etkinliklere ve biçimlenmelere dayalı kalite yaklaşımlar	Sosyal açıdan yeterlilik	- Herkes için çevre (yaşlı, genç, çocuk, engelli) - Mekânın canlılığı, dinamizmi, yaşayan bir mekân olması - Mekânın güvenliği (rahatsız edici kişilerin olmaması) - Sosyal aktivite çeşitliliği - Toplanma ve karşılaşma mekânlarının varlığı - Kendini mekânda önemli ve saygın hissetme - Sosyal etkileşim, sosyalleşme imkânı

Yararlanılan Kaynaklar;Krier, 1979; Harvey, 1981; Schulz, 1984; Trancik, 1986; Harvey, 1989; Albrechts, 1991; Lefebvre, 1996; Soja, 1996; Boyer, 1996; Madanipour, 1996; Montgomery, 1998; Bilsel et al., 1999; Ersoy, 2002; Moughtin, 2003; Mazumdar, 2007; Maslow, 1943; Sanford&Wrightman, 1970; Cooper, 1975; Sirgy, 1986; Lawrence, 1987; Paumier et al., 1988; Lang, 1994; Sitte, 1889; Lynch, 1960; Cullen, 1961; Denel, 1970; Venturi, 1972; Rapoport, 1977; Lynch, 1981; Trancik, 1986; Lynch, 1990; Tibbalds, 1992; Bosselman, 1998; Nasar, 1998; Jacobs, 1961; Gehl, 1987; Montgomery, 1998; akt. Topçu, 2011).

Bugün bu hanlardan sadece 18'i ayakta kalabilmiştir. Buradan da Gaziantep kentinin zamanında önemli bir ticaret merkezi olduğu görülebilmektedir (Altınöz, 1999).

Ekonomik ve ticari önemi bulunan hanların kentte esas canlılık gösterdiği dönem 19. yüzyıldır. 19. yüzyılın başından itibaren Ermeni nüfusun artışı kentin fiziki oluşumunu belirlediği gibi ticari yaşamını da etkilemiştir (Çelik, 1999). Fakat gelişim sürecinde meydana gelen büyük yangınlarda kentin bazı çarşıları, arastaları tamamen ortadan kalkmış, 1822 yılında yaşadığı büyük bir depremle fiziki dokusu tahrip olmuştur. Kentin yapısal öğelerinin tahribatı, fiziksel çevre kimliğinin de olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Doğrudan İpek Yolu üzerinde bulunmaması, Halep'e bağlı sancak olması, savaşlar, isyanlar gibi olumsuzluklara rağmen Gaziantep'te ticaret hep gelişmiştir. Antep'te çeşitli zamanlarda yapıldığı söylenen arasta tipinde 6 bedesten (Zincirli (1717), Kemikli (1853), Oturakçılar, Kuyumcular (16.yy), Eski (Karanlık) Bedesten (1578) ve Kadri Paşa (Fatlacılar) Bedesteni (1854-1857)) ve etrafında dükkânlar bulunmaktadır. Bunlardan günümüze sadece Zincirli (Fotoğraf 1) ve Kemikli bedesteni gelebilmiştir (Çam, 2000). Hanların en eskisi Han-ı Cedid (Yeni Han) (Fotoğraf 2) ve Hışva Han'dır (Özkarıcı, 1987; Altınöz, 1999). Kentin ticari hayatı kale çevresindeki Karagöz, Alaybeyi, Salabaağzı mevkilerinde büyüklü küçüklü bulunan hanların çevresinde örgütlenmiştir (Çelik, 1999). Geleneksel Gaziantep Çarşısının kent içi konumu ve çarşı gelişimi aşağıdaki şekilde verilmiştir (Şekil 1).

Fotoğraf 1. Zincirli Bedesteni (K TOPÇU, 2010)

Fotoğraf 2. Yeni Han (K TOPÇU, 2010)

Şekil 1. Gaziantep Geleneksel Çarşısı'nın kent içi konumu ve kale çevresindeki gelişimi (K TOPÇU, 2015)

Zaman içerisinde bu merkez, üzerinde yükselen hanlar, camiler, hamamlar, çarşılar ve çok sayıda sivil mimari yapılardan oluşan somut kültür varlıkları ve kente özgü yöresel el sanatları, bakırcılık, sedef kakmacılığı, kutnuculuk, yemenicilik, gümüş işlemeciliği, kilimcilik, aba dokumacılığı, zurnacılık gibi somut olmayan kültürel miras ürünlerinin geliştiği bir alan olmuştur (Anonim C, 2008).Gaziantep kenti geleneksel çarşı dokusu içinde yer alan eserlerin çoğu Osmanlı dönemine aittir. Ancak yapıların genel özellikleri çoğunlukla erken İslam mimarisi izlerini (Memluklar Dönemi) taşımaktadır (Altınöz, 1999; Anonim A., 2008).

Özellikle 1950 yılından sonra önemli bir gelişim ivmesi kazanan, 1979-1983 yılları arasına yönelik yapılan 4. Kalkınma Planında büyükşehir statüsüne alınan Gaziantep kenti gerek nüfus artışı gerek alışveriş alışkanlıklarının değişimi gibi nedenlerle diğer kentlerde olduğu gibi ticaret mekânları konusunda da değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Önceleri geleneksel çarşı dokusu içinde yer alan alışveriş mekânları, kentin gelişim sürecinde modern mağazalardan oluşan alışveriş sokaklarına kaymaya başlamıştır (*Gazi Muhtar Paşa Caddesi gibi*). Bunun yanı sıra geleneksel çarşı dokusu özelliklerini taşıyan bazı sokaklar da bu akım etkisi altında değişen koşullara ayak uydurma çabası neticesinde gelenekselliklerini yitirmiş, bünyesinde yer yer marka mağazaların da yer aldığı modern mağazaları barındırmaya başlamıştır (*Gaziler Caddesi, Mütercim Asım Caddesi gibi*) (Topçu, 2011).

Bu süreçte geleneksel Gaziantep çarşısı dönüşerek genellikle yerli/yabancı turistlere hitap etmeye başlamış, Gaziantep halkı ise alışveriş ihtiyacını daha çok son dönem moda alışkanlığı olan alışveriş merkezlerinde giderir olmuştur. Bu süreç özellikle 1990'lı yılların sonlarına doğru birbiri ardına açılan alışveriş merkezleriyle işlemektedir (Sankopark AVM gibi) (Topçu, 2011).

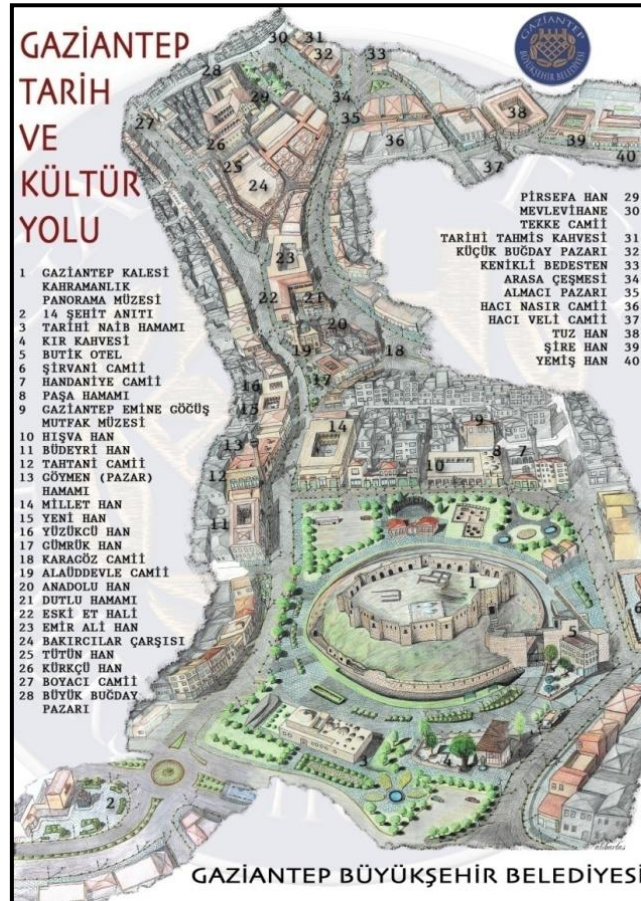
Bunun sonucunda birçok geleneksel çarşının yaşamış ya da yaşıyor olduğu, yukarıda geleneksel çarşıların sorunlarında da belirtildiği üzere; geleneksel çarşıların ihmal edilmesi, köhnemesi, fiziksel ve işlevsel eskime ve yetersizlik sürecini, Gaziantep geleneksel çarşısı da yaşamaktadır. Bunu alanda yapılan gözlemler sonucunda rahatlıkla söyleyebiliriz. Şöyle ki, aşağıda yer alan fotoğraflar alanın bazı bölümlerinin işlevsel ve fiziksel anlamda eskime sürecinde olduğunu, fiziksel yetersizliğini gözler önüne sermektedir. Örnek alan içerisinde yer alan, köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan, alanın kimliğini yansıtan bazı hanların mevcut durumda otopark alanı olarak kullanılması, alanın işlevsel yetersizliğinin de bir sonucu olarak görülebilir. Eski ve yeninin birlikteliği noktasında olumsuz, aykırı diyebileceğimiz birçok eklentinin varlığı alanın görsel kalite seviyesini düşürmektedir (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Gaziantep Geleneksel Çarşısı'nda gözlemlenen sorunlara örnek fotoğraflar (K TOPÇU, 2010)

Bu tür sorunların yanı sıra, alanın mevcut olanaklarını değerlendiren olumlu bir takım girişimler de söz konusu olmuştur. Bu denli eski ve köklü bir geçmişe sahip olan Geleneksel Gaziantep Çarşısı'na hak ettiği ilgiyi yeniden kazandırmak, kentteki zengin birikimi bütünsel bir yaklaşımla gün yüzüne çıkarmak ve geçmişten gelen kültürel birikimin geleceğe aktarılması adına, önemli bir bölümü Gaziantep Büyükşehir Belediyesi - ÇEKÜL Vakfı işbirliği ile tamamlanan 'Kültür Yolu' adı altında oldukça önemli bir proje üretilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Kültür Yolu Projesi (Gaziantep Büyükşehir Bld. İmar ve Şehircilik Daire Bşk. Koruma-Uygulama ve Denetim Bürosu Şube Md., KUDEB, 2008)

Kaleden başlayarak Şire Han ve Yemiş Han'a kadar uzanan ve çok sayıda cadde ve sokağın keşşerek bağlandığı Kültür Yolu üzerinde 18 han, 9 cami, 4 hamam, Mevlevihane ve daha birçok taşınmaz kültür varlığı ile toplam 41 eser ve birçok sivil mimarlık örneği yer almaktadır. Bu proje çok sayıda anıtsal yapının yanı sıra sivil mimarlık örneklerini de içeren taşınmaz kültür varlıklarını, meydan düzenleme, çarşı ve sokak sağlıklılaştırma ve cephe düzenleme uygulamalarıyla algılanabilir hale getiren bir projedir. Bunun yanı sıra, geleneksel el sanatları gibi somut olmayan kültürel miras birikiminin geleceğe aktarılmasına yönelik çalışmaları da gözetilen başarılı yaklaşımıyla Tarihi Kentler Birliği tarafından Metin Sözen Koruma Büyük Ödülü'ne 2007 yılında uygun görülmüştür (Anonim C, 2008).

Kültür yolu projesi kapsamında çeşitli cephe düzenlemeleri, yol, kaldırım ve altyapı çalışmaları tamamlanmıştır. Tüm altyapı elemanları yer altına alınmış, aydınlatma, engelli izi, bilgilendirme panoları yerleştirilmiştir. Geleneksel dokunun yeniden canlandırılması amacıyla toplam 8 sokak ve 280 dükkânın cephe düzenlemesi, geleneksel dükkân tipolojisine uygun olarak çarşı esnafının katılımı ve desteğiyle yenilenmiştir (Anonim C, 2008).

Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 19. yüzyılda yapıldığı düşünülen Bakırcılar Çarşısı bu tür yenilemelere örnek olarak verilebilir. Bu sokak sağlıklılaştırma projesi ve uygulaması, Gaziantep'in özgün mirasından olan bakırcılığın ve bağlamında çarşı anlayışının sürdürülmesi adına önemli bir örnektir. Mimari ve doku anlamında belirli bir bütünlüğü ve sürekliliği elde etmesi nedenleriyle de Başarı Ödülü'ne uygun görülmüştür (Anonim B). Bunun dışında Külekçi çarşısı, Haphapçı pazarı vb. bazı çarşılar da yenilenmiştir (Fotoğraf 4).

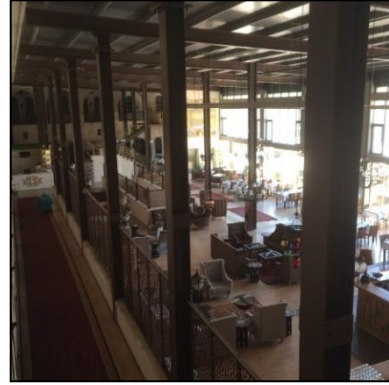

Fotoğraf 4. Yenilenen Bakırcılar Çarşısı ve Haphapçı Pazarı (K TOPÇU, 2010)

Yapılan tüm bu çalışmalar, çarşının yeniden kazanılması, sağlıklılaştırılması, canlandırılması adına oldukça önemli gelişmelerdir. Sokak sağlıklılaştırması, altyapı yenilemeleri gibi alansal uygulamalar dışında Gaziantep geleneksel çarşısı bütününde noktasal bir takım restorasyon çalışmaları da gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 5, 6, 7, 8).

Fotoğraf 5. Şire Han, dış mekândan görünüm, K TOPÇU, 2010)

Fotoğraf 6. Şire Han, iç mekândan görünüm (S. G BİLSEL, 2015)

Fotoğraf 7. Pürsefa Han (K TOPÇU, 2010)

Fotoğraf 8. Tarihi Tahmis Kahvesi, iç mekândan görünüm (S. G BİLSEL, 2015)

Tarihsel değeri olan kültür varlıklarının tek tek korunuyor olması, daha önce de bahsedildiği üzere, geleneksel çarşılar için güçlü bir olanak, fiziksel-mekânsal sürdürülebilirlik açısından olumlu bir girişim olmasına karşın, bu tür yenilemelerin çevresiyle birlikte düşünülmemesi, çarşı bütünlüğü içerisinde görsel anlamda birbirinden kopuk alanların oluşmasına neden olabilmektedir. Çarşığı tek tek yapı bazında ele almak yerine, çevresiyle birlikte bütüncül anlamda düşünülme, sürdürülebilirliği ve mekânın başarısı açısından da önemli bir adım olacaktır kanaatindeyiz.

4.2. Kullanıcı Bakış Açısıyla Geleneksel Gaziantep Çarşısı

Geleneksel Gaziantep Çarşısı'nın gözlemlere dayalı mevcut değerlendirmelerinden sonra çalışmanın esas odaklandığı konu, alanın kullanıcılarının bu konuyu nasıl değerlendirdiği noktasında olmuştur. Buna yönelik olarak, daha önce de bahsedildiği üzere, belirlenen kalite ölçütlerinin kullanıcılarca değerlendirilmesine yönelik olarak çalışma kapsamında rastgele seçilen toplam 255 kişi ile anket görüşmesi yapılmıştır. Görüşme yapılan kullanıcıların profilleri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Anket görüşmesine katılan kullanıcıların demografik dağılımları

Cinsiyet		Kişi sayısı
Cinsiyet	Bay	155
	Bayan	100
Yaş	18-24 yaş	67
	25-34 yaş	79
	35-44 yaş	59
	45-54 yaş	25
	55 ve üzeri	25
Eğitim durumu	İlköğretim	85
	Lise	72
	Üniversite	90
	Lisansüstü (Yük./Dr.)	8
İşgücü durumu	Ev hanımı	27
	İşçi	74
	Serbest meslek sahibi	34
	İşveren	28
	Emekli	14
	Memur	32
	Öğrenci	38
İşsiz	8	
Gelir durumu	0-1000 TL	151
	1001-1500 TL	43
	1501-2500 TL	40
	2501-5000 TL	14

Kullanıcı profillerinin sorgulanmasını izleyen süreçte kullanıcılara örnek alanın sosyal açıdan yeterliliğini ölçmek üzere bir takım sorular yöneltilmiştir. Aşağıda yer alan tablodaki satırların her biri sosyal yeterlilik düzeyini ölçmek amaçlı bir soruya karşılık gelmektedir. Buna göre; sosyal anlamda geleneksel Gaziantep çarşısının kullanıcılarca en yetersiz bulunan özelliği; yeterli sosyal aktivitenin olmamasıdır (2,48). Çocuk oyun alanları, dinlenme-eğlenme mekânları, sinema, tiyatro gibi sosyal aktivitelerin olmaması kullanıcılarca eleştirilmektedir. Bunu güvenlik göstergesi izlemektedir (2,81). Kullanıcılar alanın çok da güvenli olmadığını belirtmişlerdir. Bir diğer eleştirilen nokta herkesin yararlanabileceği, kullanılabileceği bir alan olmamasıdır (2,82). Özellikle çocuklar ve yaşlılar için oynanabilecek ya da dinlenebilecek mekânların azlığı bunu destekler niteliktedir. Buna karşın canlı ve dinamik bir mekân olması yönüyle de oldukça beğenilmektedir (3,62). Yaşayan, canlı bir mekân olması sosyal aktivitenin fazlalığından değil, sadece alışveriş amaçlı gelen insanların yoğunluğundan kaynaklanmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Geleneksel Gaziantep Çarşısının sosyal yeterlilik açısından değerlendirilmesi

SOSYAL YETERLİLİK GÖSTERGELERİ	n	Min.	Max.	Ortalama değer	Standart sapma	Std. sapma ort.
Herkes için çevre (yaşlı, genç, çocuk, engelli)	255	1	5	2,8235	1,32964	,08327
Sosyalleşme, yeni insanlarla tanışma ve iletişim mekânı	255	1	5	3,2784	1,23153	,07712
Canlı ve dinamik mekân	255	1	5	3,6235	1,18365	,07412
Güvenli, rahatsız eden kimse yok	255	1	5	2,8157	1,43403	,08980
Sinema, oyun alanları, rekreasyon alanları ve bunun gibi sosyal aktiviteler anlamında oldukça iyi	255	1	5	2,4863	1,16325	,07285
Burada kendimi daha saygın ve önemli hissediyorum	255	1	5	2,8667	1,28815	,08067
Toplanma ve karşılaşma alanları mevcut	255	1	5	2,9020	1,27135	,07962

Gaziantep Geleneksel Çarşısı'nı işlevsel yeterlilik açısından değerlendirecek olursak, kullanıcıların çoğu otopark alanının yetersizliğinden şikâyet etmektedirler (2,51). Bu durum, mevcut hanların bir kısmının otopark alanı olarak kullanılmasının bir nedeni olarak görülebilir. Bunu açık-yeşil alanlarının, dinlenme ve eğlence alanlarının eksikliği izlemekte (2,58), var olanlarının ise kullanım ve kalitelerinin iyi olmadığı kullanıcılarla işlevsel anlamda yetersiz bulunan özellikler arasında sayılmaktadır. Alanı farklı mevsimlerde kullanamamak da dile getirilen yetersizlikler arasındadır (2,72). En beğenilen ve yeterli bulunan ölçüt ise alanın merkezi konumu nedeniyle alana çevreden kolay erişim sağlanabilmesi (3,53) ve dükkânların açılış-kapanış saatleridir (3,47) (Tablo 4).

Tablo 4. Geleneksel Gaziantep Çarşısının işlevsel yeterlilik açısından değerlendirilmesi

İŞLEVSEL YETERLİLİK GÖSTERGELERİ	n	Min	Max	Ortalama değer	Standart sapma	Std. sapma ort.
Kolay erişim (Toplu taşıma, özel araç, bisiklet veya yürüyerek)	255	1	5	3,5333	1,27277	,07970
Yeterli otopark alanları	255	1	5	2,5176	1,18997	,07452
İstenilen mekâna kolay erişim, yürüme ve dolaşma kolaylığı, engelleyicilerin olmaması	255	1	5	2,8235	1,23125	,07710
İşlev ve mal çeşitliliği	255	1	5	3,0745	1,24164	,07775
Alanın bakım, konfor düzeyi, sağlıklı ve temiz olması.	255	1	5	2,7373	1,26646	,07931
Farklı iklim koşullarına göre önlemlerin alınması (güneş, yağmur, rüzgâr), ve alanın farklı mevsimlerde kullanılabilir olması	255	1	5	2,7294	1,13347	,07098
Açık-yeşil alanlarının, dinlenme ve eğlence alanlarının varlığı, bu alanların kullanım ve kalitelerinin iyi olması	255	1	5	2,5843	1,31906	,08260
Kentsel mobilyaların varlığı ve kullanım ve kalitelerinin iyi durumda olması	255	1	5	2,9686	1,16671	,07306
Alandaki dükkân ve aktivitelerin açılış-kapanış saatlerinden memnuniyet	255	1	5	3,4784	1,23217	,07716
Alanın gece ve gündüz kullanım olanağı	255	1	5	3,0196	1,26880	,07946
Gürültülü olmaması	255	1	5	3,0196	1,27190	,07965

Anket görüşmesi yapılan kullanıcıların çoğu görsel-estetik yönden alanda kamusal sanatın kullanılmamış olmasını, heykeller, süs havuzları vb. sanatsal ve tasarım objelerinin bulunmamasını (2,28), doğa ile ilişkinin kurulmamış olmasını (2,43) ve görsel bir karmaşanın olmasını, görsel erişilebilirliğin düşük olmasını (2,45) eleştirmişlerdir. Bu konuda en beğendikleri yön ise; insan ölçeğindeki (3,16) çeşitli ve uyum içerisindeki mimari açıdan zengin yapılarıdır(3,14) (Tablo 5).

Tablo 5. Geleneksel Gaziantep Çarşısının görsel-estetik kalite açısından değerlendirilmesi

GÖRSEL-ESTETİK KALİTE GÖSTERGELERİ	n	Min.	Max.	Ortalama değer	Standart sapma	Std. sapma ort.
Yapıların insan ölçeğinde olması	255	1	5	3,1608	1,31976	,08265
Mimari çeşitlilik ve görsel uyum	255	1	5	3,1490	1,37230	,08594
Doğanın alana kattığı güzellik	255	1	5	2,4392	1,18190	,07401
Görsel açıdan estetik ve çekici bir çevre	255	1	5	2,8000	1,21798	,07627
Bu alanda kaybolmadan, yolumu kolaylıkla bulabiliyorum	255	1	5	2,6000	1,23148	,07712
Karışık bir çevre değil, algılanabilir ve görsel erişimi yüksek	255	1	5	2,4588	1,18607	,07427
Yürüyüş için ideal bir çevre ve atmosfer	255	1	5	2,7608	1,29567	,08114
Sanatsal ve tasarım objeleri mevcut (heykeller, süs havuzları, anıtlar vb.)	255	1	5	2,2863	1,15032	,07204

Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere, alanın kullanıcılarca en güçlü özelliği **tarihsel ve kültürel değeridir** (2,77). Bunu çarşının kimliği, karakteri ve sunduğu 'özgün yer' hissi izlemektedir (2,46). Dolayısıyla çarşı güçlü bir anlamı da beraberinde getirmektedir (2,30). Fakat güçlü bir kimlik, tarihsel ve kültürel değerinin yanı sıra, kullanıcıların çoğu buraya alışkanlıktan dolayı geldiklerini belirtmişlerdir (1,85). (Tablo 6).

Tablo 6. Geleneksel Gaziantep Çarşısının kültürel ve mekânsal tatmin düzeyi açısından değerlendirilmesi

KÜLTÜREL VE MEKÂNSAL TATMİN GÖSTERGELERİ	n	Min	Max	Ortalama değer	Standart sapma	Std. sapma ort.
Tarihi ve kültürel değeri yüksek	255	1	5	2,7725	1,24674	,07807
Benim için bir kimliği, karakteri var ve özgün yer hissi veriyor	255	1	5	2,4667	1,17297	,07345
Benim için bir anlamı var	255	1	5	2,3098	1,18143	,07398
Bu alana aidiyet hissediyorum	255	1	5	2,0196	1,11345	,06973
Alışkanlık olduğu için buraya geliyorum	255	1	5	1,8588	1,22461	,07669
Beynimde kalıcı bir imgesi var	255	1	5	2,2000	1,15833	,07254
Bu alanda kendimi mutlu hissediyorum	255	1	5	2,1647	1,12082	,07019

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihin belli dönemlerinde yangın ve depremlerle yanma-yıkılma-kısmen orijinal kalabilme sürecini yaşamış tipik bir Osmanlı çarşısı dokusuna sahip Gaziantep çarşısı, güçlü bir tarihsel-kültürel değeri, kimliği ve kişiliği bünyesinde barındırmaktadır. Anket görüşmelerinden elde edilen veriler de alanın bu özelliğini destekler niteliktedir. Yapılan anket görüşmelerinden elde edilen veriler ışığında; Geleneksel Gaziantep Çarşısı'nın sosyal aktivite imkânlarının artırılması, herkese hitap edebilecek kullanımların getirilmesi ve güvenlik düzeyinin yükseltilmesi ile sosyal açıdan yeterliliği, kalitesi artırılabilir. Yeterli otopark imkânlarının sunulması, açık-yeşil alanlarının oluşturulması ve farklı iklim koşullarında kullanılabilmesi ile de bu çarşının işlevsel yeterliliği artırılabilir, dolayısıyla daha başarılı, yaşanabilir bir çarşı özelliğini elde edilebilir. Alanda görsel estetik kaliteyi arttırmak amaçlı yer yer

konumlandırılacak sanatsal objelerle, doğa ile ilişkisinin kurulması ile görsel çekiciliği daha da arttırılabilecektir. Bunun yanı sıra, kullanıcılar çarşının görsel karmaşasını, dolayısıyla algılanabilirliğinin düşük olduğunu vurgulamışlardır. Bunu önlemek için görsel açıdan uyumlu yapıların yan yana gelmesi noktasında eski-yeni birlikteliğinin bir bütünlük içerisinde sunulmasının, eskime-köhneme süreci içerisindeki yapıların en kısa zamanda iyileştirmelerinin yapılmasının gerekliliği ortadadır. Mekânda algılanabilirliği arttırmak amacıyla görsel bir yönlendirmeye de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bir takım levhalarla, tabelalarla olabileceği gibi nirengi noktası özelliği gösteren (landmark) yapıların varlığı ve mekânda açık seçik kavranabilirliği ile de sağlanabilir. Böylelikle görsel karmaşanın da önüne geçilebilecektir. Bahsedilen tüm bu göstergelerin mekânda başarılı bir şekilde sunumu, kullanıcıların mekâna olan aidiyet hissini arttıracak dolayısıyla çarşı mekânına salt alışkanlıktan değil, gerçekten istedikleri, özledikleri için de gelebileceklerdir.

Bu çalışma, geleneksel Gaziantep çarşısının mekân kullanımını mekânsal kalite ölçütleri aracılığıyla kullanıcı bakış açısını temel alarak değerlendirmiştir. Kent strüktüründe önemli bir yer edinen geleneksel çarşıların kalite artırımı yolu ile kullanımının arttırılabileceğini, böylelikle kentli insanın, son dönem moda alışkanlığı AVM'ler yerine, kendi kültürüyle özdeşleşen bu mekânları tercih edebileceğini savunmaktayız. Aynı zamanda sınırlı sayıdaki kaynaklarla yapılan araştırmalar sonucunda varılan bulgularla kent dokusunda önemli bir yer edinen geleneksel Gaziantep çarşısına yönelik tasarım uğraşlarına katkı sağlayabilecek nitelikte bir çalışma olduğunu da düşünmekteyiz.

BİLGİ:

Bu çalışma, Prof. Dr. S. Güven BİLSEL danışmanlığında Yrd. Doç. Dr. Kadriye TOPÇU tarafından tamamlanan "*Alışveriş alanlarının mekânsal kalite açısından değerlendirilmesi: Karşılaştırmalı bir analiz*" başlıklı doktora tez çalışmasının Gaziantep Geleneksel Çarşısı'nda yürütülen bölümünün sonuçlarını içermektedir.

KAYNAKÇA

- Alpargu, M., 1999, 15. yüzyılda Antep'in tarihine umumi bir bakış, *Cumhuriyetinin 75. Yılına Armağan: Gaziantep* (ed. Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ), Gaziantep Üniv. Vakfı Kültür yayınları, yayın no. 6, Gaziantep.
- Altınöz, İ., 1999, Dulkadir eyaletinin kuruluşunda Antep şehri (16.yüzyıl), *Cumhuriyetinin 75. Yılına Armağan: Gaziantep* (ed. Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ), Gaziantep Üniv. Vakfı Kültür yayınları, yayın no. 6, Gaziantep.
- Anonim A., 2008, Gaziantep-tarihin gölgesinde 41 eser, *Fersa Mat.*, Gaziantep.
- Anonim B. Gaziantep'te kültür yolu üzerindeki hanlar ve çarşı, Gaziantep Büyükşehir Bld. yay., Gaziantep.
- Anonim C, 2008, Tarihi ve kültürel mirası koruma proje ve uygulamalarını özendirme yarışması 2007, sf. 20-39, *Gaziantep Büyükşehir Bld. yay.*, Gaziantep.
- Bildik, S., 1998, Değişen alışveriş alışkanlıkları ve kapalı çarşı, *Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Ens.*, İstanbul.
- Bilsel, F. C., Bilsel, S. G., Bilsel, A. A., 1999, Kuramsal yaklaşımlardan kentsel mekan tasarımına, 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi "Kentsel Tasarım Bir Tasarımlar Bütünü", M.S.Ü., İstanbul.
- Bilsel, A.A., Bilsel, S.G., Aksulu, I., 1996, Sürdürülebilir kentsel yenileşme-tarihsel-kentsel alanların yeniden kazanımı, 4. Kentsel Koruma-Yenileme ve Uygulamalar Kollogyumu, M.S.Ü., İstanbul.
- Carmona, M., Tiesdell, S., Heath, T., Oc, T., 2010, Public places urban spaces, the dimensions of urban design, Elsevier Ltd.

- Cerasi, M.M., 1999, Osmanlı kenti, Osmanlı imparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllarda kent uygarlığı ve mimarisi, *Yapı Kredi yay.*, İstanbul.
- Cezar, M., 1983, Typical commercial buildings of the Ottoman classical period and the Ottoman construction system, *Kültür Yayınları*, İstanbul.
- Çam, N., 2000, Gaziantep'te Türk mimarisi, *Osmanlı döneminde Gaziantep Sempozyumu* (ed. Yusuf Küçükdağ), 22 Ekim 1999, Gaziantep Valiliği İl Özel İdare Müd. yay., Gaziantep.
- Çelik, B., 1999, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Antep'te ticaret ve bu konuda karşılaşılan bazı zorluklar, *Cumhuriyetinin 75. Yılına Armağan: Gaziantep* (ed. Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ), Gaziantep Ün. Vakfı Kültür yayınları, yayın no. 6, Gaziantep.
- Çetin, M., Birol, G., Doyduk, S., 2004, Conservation of traditional shopping places as a device for regeneration of a Turkish town in recession, *First international conference and exhibition, Architectural conservation between theory and practice.*, sf.444-463.
- Dissart J.C., Deler, S.C. 2000, Quality of life in the planning literature, *Journal of Planning Literature*, v.15, No: 1.
- Ergenç, Ö., 2010, Osmanlı şehrinde çarşı sistemi; Bursa örneğinde "Suk-i Sultanı", *Osmanlı Coğrafyasında Uluslararası Çarşı Kültürü ve Çarşılar Sempozyumu*, Bursa Büyükşehir Bld, Akmat Akınoğlu Matb., Bursa.
- Erkut, G., 1995, Kentsel mekân ve yaşam kalitesi, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, İ.T.Ü Çevre ve Şehircilik Uyg-Ar Merkezi, Cenkler Matbaası, İstanbul.
- Göyünç, N., 1999, Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Gaziantep, *Cumhuriyetinin 75. Yılına Armağan: Gaziantep* (ed. Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ), Gaziantep Ün. Vakfı Kültür yayınları, yayın no. 6, Gaziantep.
- İrklı, D., Aksulu, I., Bilsel, S.G., 1996, Geleneksel çarşı ve eski ticaret merkezlerinin yenilenmesinde kentsel tasarım ilkeleri, 4. Kentsel Koruma-Yenileme ve Uygulamalar Kollojyumu, M.S.Ü, İstanbul.
- Korur, A., 1997, Ankara'daki alışveriş merkezlerinin gelişimi ile program ve tasarım kriterlerinin değişimi, *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Ens.*, Ankara.
- Marans, R., 2007, Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi, *Mimarlık Dergisi*, sayı.335, Kentsel Yaşam Kalitesi Dosyası.
- Moradi, A.M., Nassabi, F., 2007., Bazaar of Tabriz; a sustainable architecture and urban area in Iran, ENHR, *International Conference on Sustainable Urban Areas, Workshop: Housing and Sustainable Urbanisation in Developing Countries*, pp.1-8, Rotterdam.
- Muşmal, H., 2008, 1867 Konya çarşısı yangını ve etkileri üzerine bir inceleme denemesi, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt. 32 no.1, sf. 97-116.
- Özdeş, G., 1998, Türk çarşıları, *Tepe yayınları*, Ankara.
- Özkarıcı, M., 1987, Gaziantep il merkezinde bulunan hanlar, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Ens.*, Erzurum.
- Pacione, M., 2003, Urban environmental quality and human wellbeing - a social geographical perspective, *Landscape and Urban Planning*, cilt: 65.
- Say Özer, Y., 1996, Ticaret mekanlarının oluşum ve gelişim ilkelerinin incelenerek tipolojik açıdan sınıflandırılması, *Basılmamış Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Ens.*, İstanbul.
- Topçu, K., Bilsel, S.G., 2010, Urban identities dissolving into the changing consumption culture, 14th International Planning History Society Conference (IPHS), İstanbul.
- Topçu, K., 2011, Alışveriş alanlarının mekânsal kalite açısından değerlendirilmesi: karşılaştırmalı bir analiz, *Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Konya.
- Uysal, M., 2010. Tarihsel süreçte geleneksel Konya çarşısı için bir mekânsal analiz, *Milli Folklor Dergisi*, yıl.22, sayı.86, Konya.